

Kövér György

BEKERESZTELKEDŐK*

Társadalomtörténeti adalékok arról, hányféle asszimiláció lehetséges egy családban

A 19–20. századi vallásváltásokat a korabeli gyakorlat és ennek megfelelően a szakirodalom is a vizsgálat előterébe állított felekezettől és az „áttérés irányától” függően hol „kitérésnek”, hol „betérésnek” nevezte el. Magától értetődőnek tűnik, hogy ha egy keresztény egyházközség anyakönyvében a megkeresztelkedett áttérők anyakönyvét vizsgáljuk, akkor „betérőkről”, ha az izraelita anyakönyvben a felekezetet elhagyókra vonatkozó bejegyzéseket kutatjuk, akkor „kitérőkről” beszélünk.¹ A fenti pragmatikus nézőpont azonban ritkán áll önmagában. Az áttérés kérdése tágabb keretbe, az asszimiláció/disszimiláció fogalomkörébe illeszkedik. Karády Viktor például az asszimilációs folyamat végső fokaként interpretálta a „kitérés” aktusát.² Hasonló végkövetkeztetésre jut, bár sokkal árnyaltabb megfogalmazásban Konrád Miklós.³ Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy az ún. „kitérés-történet” a társadalmi makrofolyamatot a történelmi időtengelyen individuális lépések sorozataként fogja fel, miközben valójában már maga az elnevezés is sokkal inkább a disszimilációról szól, mint az asszimilációról. Ráadásul úgy, hogy nincs igazi társadalmi kötőanyaga, nincs családi-egyéni története.

Amikor az alábbiakban egyetlen család több nemzedékén keresztül próbálom bemutatni a „bekeresztelkedés” sokféleségét, épp a társadalmi kapcsolatok sűrűjébe szeretnék bepillantani. A *Stern/Szterényi* családról lesz szó, s maga a familia egyáltalán nem ismeretlen a történetírás számára. A legtöbbet talán Szterényi Józsefről, a gazdaságpolitikusról írtak vagy ígértek írni.⁴ Ő saját önéletírást is hagyott maga után, amelynek

* A Hajnal István Kör 2011-es győri konferenciáján elhangzott előadás szerkesztett változata.

¹ WELKER Árpád: *Vegyes házasságok és vallásváltások a Kálvin téri gyülekezetben a 19. században* = *Reformátusok Budapesten 1. Tanulmányok a magyar főváros reformátusságáról*, szerk. Kósa László, Argumentum, Budapest, 2006, 147. Ennek némiképp ellentmondani látszik, amikor pár oldallal később a szerző a zsidó áttérések esetén, szintén a korabeli szóhasználatra utalva, idézőjelben „kikeresztelkedésekről” ír (Uo., 150). A Korallban megjelent tanulmányában viszont már a címben is „zsidó betérésekről” értekezik, lásd WELKER Árpád: *Zsidó betérések a protestáns felekezetekbe Pesten, 1895 előtt*, Korall 2007. május, 94.

² „A »kitérés« is a voluntarista asszimiláció egy formája, tulajdonképpen határeset volt, hiszen a zsidó felekezeti státus formális feladásával mintegy a »zsidósággal« való végleges egyéni szakítást fejezte ki.” KARÁDY Viktor: *Asszimiláció és társadalmi krízis. A magyar zsidó társadalomtörténet konjunkturális vizsgálatához* = UO.: *Zsidóság, polgárosodás, asszimiláció. Tanulmányok*, Cserépfalvi, h. n., 132.

³ „[...] a zsidóság fennmaradása szempontjából, a zsidó vallás elhagyása alapvető cezúra volt és maradt: a kitérés melletti döntés, ha a konvertitára nézve nem is feltétlenül a véget, de lezármaszottjait tekintve a vég visszafordíthatatlan kezdetét jelentette.” KONRÁD Miklós: *Vallásváltás és identitás. A kitért zsidók megítélésének változásai a dualizmus korában*, Századok 2010/1., 45.

⁴ Varga László az állami ipartámogatás kapcsán vázolta pályáivét (VARGA László: *Az állami ipartámogatás a dualizmus időszakában a századforduló után*, Századok 1978/4., 673–674). Szávai Ferenc már 2006-os bibliográfiájában hirdette a készülő biográfiát. Balaton Petra dolgozatát, amely elsősorban Szterényi erdélyi szerepét elemzi, kéziratban volt módomban olvasni (BALATON Petra: *Szterényi József pályafutása, különös tekintettel az erdélyi*

azonban az a legsajátosabb vonása, hogy a személyes történet jóformán teljesen hiányzik belőle.⁵ Korábban magam is a legtöbbet Józsefről, a gazdaságpolitikusról olvastam, s csak Tiszaeszlár kapcsán került látókörombe bátyja, Bertalan antiszemita publicisztikája, akiről jellemző módon korábban csak egy adóreformról írott pamflet szerzőjeként volt tudomásom.⁶ Hogy írnom kellene erről a családról, azt a Hajnal István Kör konferenciafelhívása nyomán határoztam el, amikor tájékozódás közben azt tapasztaltam, hogy Fenyves Katalinnak a kérdést alaposan körüljáró, frissen megjelent kötetében nem szerepel a család neve.⁷ Vajon mi lehet ennek a már felvezetésében is bonyolultnak tűnő históriának a hátterében?

Nemzedékek

A nagyszülők

A család mindkét ágon rabbinikus ősöktől származott. Az apai nagyapa nevére és születési dátumaira csak fia egyik írásában bukkantam rá, aki német fordításban közölte apja végrendeletét.⁸

– Jakob Löw *Stern* rabbi (1780–1863).

Az anyai nagyapa sokkal ismertebb, sőt gyászjelentéséből az egész családi hálózatot rekonstruálni lehet.⁹

– Hirsch Bär *Fassel* rabbi Morvaországban, Boskovitzban 1802-ben látta meg a napvilágot, és 1883-ban Nagykanizsán hunyt el. A pozsonyi jesiván tanult, Szófer Mózes tanítványa volt. 1836-ban Prossnitzban (Morvaország) Schwab Löw utóda lett. Feleségét Josefine Arnsteinnek hívták. Hirsch Fassel 1851-ben foglalta el főrabbiaként Löw Lipót helyét Nagykanizsán. A bibliográfiák számon tartják nemzetközi hírű talmudjogi munkásságát.¹⁰ Amikor 1872-ben veje, Stern Albert a könyvét neki ajánlja, akkor az előjegyzői listán jól azonosítható a Fassel rokonság térbeli szóródása: két fia (Friedrich és Jakob) Prossnitzban, egy fia (Sigmund) Brünnben él. Vejei: Heinrich Auspitzer brünni, dr. Politzer Simon orvos varasdi, dr. Sonnenschein Solomo rabbi pedig St. Louis-i lakos.¹¹

tevékenységére, 2011), amiért ezúton is köszönetemet fejezem ki. A dolgozat végleges változatát lásd BALATON Petra: *Szterényi Józseferdélyi pályafutása*, Levéltári Közlemények 2011/2., 146–170.

⁵ SZTERÉNYI József báró: *Régmult idők emlékei. Politikai feljegyzések*, Pesti Könyvnyomda, Budapest, 1925. Ahogy halála után egyik méltatója írta róla: „nem ő a hőse saját memoárjának” (LENGYEL Géza: *A szerencse fia*, Ujság 1941. február 21.).

⁶ SZTERÉNYI Bertalan: *Adó-reformok*, h. n., é. n. [SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*, XIII., Hornyánszky, Budapest, 1909 szerint: Budapest, 1892]. Bertalan mint az „antiszemita konvertita” példája Konrád Miklósnál is terítékre kerül (KONRÁD: *I. m.*, 22–23).

⁷ FENYVES Katalin: *Képzelt asszimiláció? Négy zsidó értelmiségi nemzedék önképe*, Corvina, Budapest, 2010.

⁸ A[lbert]. STERN: *Ueber Gesetz und Geschichte der Leichenbestattung und über diesbezügliche Bräuche und Mißbräuche*, Bartalits, Buda-Pest, 1874, 101.

⁹ OSZK Mikrofilmtár, FM8. Haláláról az Egyenlőség is tudósított 1883. december 30-án.

¹⁰ *Magyar zsidó lexikon*, szerk. Ujvári Péter, Budapest, 1929 [faksimile: Makkabi, 2000], 262.

¹¹ A rokonság fokát az 1883-as gyászjelentés alapján azonosítottuk. Az előjegyzők névsorát lásd A[lbert]. STERN: *Ueber ehengesetzliche Zeitfragen*, Bartalits, Pest, 1872, 201–207.

A szülők

Az após 1883-as gyászjelentésén megtaláljuk az általunk vizsgált vőt is:

– Stern Albert (Nagykanizsa, 1826 – Buda, 1888) a pozsonyi és óbudai jesivákban tanult. Felesége, Julia révén került a Fassel családba. 1851 és 1865 között Lengyeltótiban rabbi, majd Újpest főrabbija lesz 1867-től 1884-ig. Az 1868/69-es országos izraelita kongresszuson Pest megye pilisi járását képviselte. Ekkoriban a váci járás tanfelügyelői tisztét is betöltötte.¹²

Az ifjú vő munkásságával igyekezett méltóvá válni az ipa hírnevéhez, a vallásreform és a magyarosodás korai híveként vált ismertté. Ez utóbbi ténykedésére két műve különösen nevezetessé vált.¹³ 1881-ben 5 gyermekével (Bertalan, Hugó, Eugenia, József, Leó) nevét Szterényire magyarosította.¹⁴

A Stern/Szterényi-családfa általunk ismert harmadik generációjának bemutatását a leányokkal kezdjük.¹⁵ Annál is inkább, mert a névváltoztatás alkalmával nem szerepel a fel sorolásban Stern Albert legidősebb leánya, akiről aztán általában szokás megfeledkezni. Ő ugyanis 1881-ben már férjnél volt, ezért férje (magyarosított) nevét viselte.

Stern/Szterényi Albert és Fassel Júlia leányai

– Selma (Lengyeltóti, 1852 – Medgyes, 1911). Házasságkötése: Újpest, 1871, izr., Sams-tag/Szombati Adolf (Komárom, 1843 – Kolozsvár, 1917), állatorvos, vesztégállomás-vezető (Ósánc, Brassó vm.). Névmagyarosítás: 1868. Többes bekeresztelkedés: 1889, Felső-Tömös, r. kat.¹⁶

– Eugenia/Jenny (Lengyeltóti, 1859 – ?). Házasságkötései: 1. (Újpest, 1883, izr.) Singer Ede (Győr, 1857 k. – ?) könyvelő; 2. Zsille Lajos (Nebojsza, Pozsony m. 1861 – ?) felügyelő.¹⁷

¹² *Magyar zsidó lexikon*, 808.

¹³ STERN Albert: *Héber–magyar névtár. Szülők és anyakönyvezetők használatára*, Nagykanizsa, 1864; SZTERÉNYI Albert: *A polgári házasság tekintettel a vegyes házasságra a zsidó törvény és történelem szempontjából*, Révai, Budapest, 1883. Az utóbbi azon nyomban németül is megjelent. Ebben amellet érvel, hogy a vegyes házasság tulajdonképpen nincs ellentétben a zsidó házasság intézményével. Komlós Aladár tudomással bírt egy már 1861-ben megjelent, a magyarosodást pártoló munkájáról is (STERN Albert: *Emlékirat a Te[kin]t[e]tes N[emes]. Somogy vármegyei zsidóság irányában*, Nagykanizsa, 1861), amelyről rögvest megállapítja, hogy „rossz magyarsággal írt füzet” (KOMLÓS Aladár: *A magyar zsidóság irodalmi tevékenysége a XIX. században*, Múlt és Jövő, Budapest–Jeruzsálem, 2008², 77–78).

¹⁴ Magyar Országos Levéltár Mikrofilmtára, BM 19821–81. Lásd még *Századunk névváltozásai*, Hornyánszky, Budapest, 1895.

¹⁵ A családfa összeállításánál a kiindulópontok KEMPELEN Béla: *Magyarországi zsidó és zsidó eredetű családok*, I., szerzői kiadás, Budapest, 1937, 117; GUDENUS János József: *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája*, IV., Heraldika, Budapest, 1999, 67–68; az OSZK partecédula-gyűjteménye (FM8). A közelebbi és távolabbi ágak-bogok kutatásában hálával tartozom Gajáry István állhatatos baráti segítségéért.

¹⁶ Budapest Főváros Levéltára [BFL] XXXIII. 5. Újpest izr. A család a névmagyarosításkor a Szombati név viselésére kapott engedélyt, de a családfő halálakor a gyászjelentésen már a Szombathi változat szerepel, lásd OSZK Mikrofilmtár FM8.

¹⁷ Jenny későbbi házastársára lásd BFL IV. 1405., Választói névjegyzék, 1935, 171. körzet

*A Stern/Szterényi fiúk*¹⁸

– Berthold/Bertalan (Lengyeltóti, 1855 – ?) újságíró, magántisztviselő, bányatulajdonos. Bekeresztelkedése: Újpest, 1884, r. kat. Házasságkötése (Budapest, 1908): Vuk Jolán (1880–?) r. kat.¹⁹

– Hugó (Lengyeltóti, 1857 – Budapest, 1909). V. ker. főgimnázium; budapesti egyetem: természettudomány-vegytan szak, 1882-ben doktorál. Gimnáziumi tanár (1909: r. kat.).²⁰

– József (Lengyeltóti, 1861 – Budapest, 1941) újságíró, iparfelügyelő, államtitkár, miniszter. Házasságkötése: ref. (Brassó, 1889) özv. ákosdi Makoldy Ida, ev. (Brassó, 1847 – Budapest, 1927).²¹

– Leó (Újpest, 1869 – ?) hivatalnok, ügynök. A M. Kir. Folyam- és Tengerhajózási Rt. munkatársa (Silistria, Rahovo, Bulgária).²²

A három nemzedék folytatásaként s a későbbiek megértése céljából legalább két ágon utalnunk kell az *unokák és dédunokák* generációira is.

Szombathi Adolf és Stern Zselma leszármazottai:

– Etelka (Újpest, 1872 – ?). Férje Balázs Károly állatorvos.

– dr. Balázs Mária [Etelka lánya], r. kat. (Kézdivásárhely, 1900 – Bécs, 1985) okleveles közgazda, műegyetemi tanársegéd. Férje dr. Paál Andor (Gyergyószentmiklós, 1895 – ?) rendőrkapitány.

– Szombathi Sándor (felesége Szűz Józsa).

– dr. Szombathi Béla (felesége Pilászy Mária).

Szterényi József és Makoldy Ida utódai:

Szterényi József Makoldy Ida második férje volt. Az asszony első férjével, az evangélikus Lupini Károly megyei írnokkal (1832 k. – Brassó, 1887) 1871-ben kötött házasságot. Ebből az első házasságból egy fiúgyermek született:

– Lupini Sándor (Brassó, 1873 – Budapest, 1938), akinek neve örökbefogadás és névváltoztatás által 1893-ban változott Szterényire.²³ Az uralkodó a fogadott fiúra is kiterjesztette a bárói címet 1918-ban. Felesége Dobál Margit (1881. k. – Bp. 1936) r. kat.

– ifj. br. Szterényi Sándor (Budapest, 1902 – Budapest, 1944) r. kat. Házasságkötése: 1934, kasszánkóczi Gyurkovich Margit (Budapest, 1904 – Budapest, 1989).

¹⁸ MOL Mikrofilmtár A 3508, Lengyeltóti izr.; BFL XXXIII. 5., Anyakönyvi másodpéldányok: Újpest izr.; Újpest r. kat.

¹⁹ BFL Mikrofilm VII. ker. Ház. ak. A 671.

²⁰ BFL Mikrofilm VIII. ker. Hal. ak. A 805.

²¹ Ezúton mondok köszönetet Nagy Botond anyakönyvi fotómásolataiért, amelyeket Szterényi József házasságáról Brassóban készített.

²² *Magyarország tisztí cím- és névtára*, Budapest, 1909, 307; 1916, 375.

²³ MOL K 150 BM 18 842 – 1893.

Konfliktusok

A szülők

Az após 1885

– Stern A
tanult. Feles
rabbi, majd
kongresszu-
tisztét is be

Az ifjú
a magyaro-
sen neveze-
névét Szte

A Stern/S-
nyokkal k-
sorolásb-
Ő ugyan

Stern/Szte
– Selma
tag/Szo-
vezető
Felső-

– F
Singer
)? feli

12 Mag

13 STE

A p

utó

pe

mé

vái

fü

le

14 M

P

15 A

s

1

16

17

Az apa, Albert konfliktusokat gerjesztő személyiség lehetett, erről először egy 1878-as perbeli védőbeszédéből értesülünk. A zsidó rituális válás ügyében a budapesti fenyítő törvényszék előtti védekezésére azért került sor, mert a pesti és az óbudai rabbi nyilatkozott ellene, ugyanis Újpesten a zsidó rituális válás után (polgári válás nélkül) második házasságok kötésére került sor. Úgy tűnik, hiába hozta érvül az elmúlt évtizedből számos helység rituális válást tanúsító levelét (Bácska, Baranya, Bihar, Fehérvár [sic!], Pest, Somogy, Zala és Zemplén megyékből), a magyar kormány is törvényellenesnek tekintette az úgynevezett „proselyt-házasságokat”.²⁴ Pár évvel később Albert a saját hitközségével keveredett viszályba. Az újpestiekkal kibontakozó konfliktusba az Országos Izraelita Iroda is beavatkozott, s az iroda elnökével, Schweiger Mártonnal vívott csatározás a rabbi eltávolításával ért véget.²⁵ Úgy érezte, nem maradt más választása, mint saját reform-egyházat alapítani. Ebben a kérdésben már nemcsak az iroda elnökével, hanem az Országos Rabbiképző tekintélyes tanáraival, Bloch Mózzsal és Bacher Vilmossal is összeütközésbe került.²⁶ Az alakuló egyház kátéjának előszavaként közzétett brosúra már radikális jövőképet vázolt: „A haladás skálája tehát: a haszidimból lesznek orthodoxok, az orthodoxból haladók, a haladókból reformáltak.”²⁷ A felekezeti ellenzés dacára a válás- és közoktatásügyi minisztertől megkapta a budapesti egyházalapítási engedélyt.²⁸ Sztérényi Albert végül egy budai elmeogyintézetben fejezte be földi pályafutását 1888-ban, és a Salgótarjáni úti temetőben nyugszik.²⁹

A legidősebb fiú, Bertalan körül támadt viharokat aligha lehet elválasztani az apa konfliktusaitól. Az előzményekhez tartozik, hogy 1882–83-ban Újpesti Közlöny néven egy hetilap

²⁴ Szokás volt, hogy a ciszlajtán interkonfesszionális törvény alapján a magyarhoni keresztények Ausztriában zsidóságra tértek át, aztán nálunk honi zsidókkal házasságot kötöttek, lásd STERN ALBERT: *Védőbeszéd, melyet a budapesti k. fenyítő törvényszék előtt, 1878. jan. 28-án mint vádlott a zsidó rituális válás ügyében tartott, h. n., 1878, 5–6.* A polgári házasság hiánya miatti a válás utáni dilemmát így fogalmazza meg: „Hová menjen az izraelita honpolgár, ki kezében hordja a törvényhatósági végzést, hogy házassága fel lett bontva; hová menjen ez az egyén új törvényes házasságot kötni? Hiába fáradozik a zsidó lelkészhez, ez visszautasítja. A lelkész kényszeríteni nem lehet, hogy hitvallása törvénye ellen esketést végezzen. A polgármester nem segíthet rajta, mert civilházasság nem létezik e hazában.” *Uo.*, 9.

²⁵ SZTERÉNYI ALBERT: *Több rendbeli vád az Országos Izraelita Iroda ellen. Adalékul a nevezett iroda ellen folyamatban levő bűnügy-höz.* Budapest, 1883. A konfliktusban meghatározó szerepet játszhatott a rabbi polgári házasságról vallott nézeteinek közzététele: SZTERÉNYI: *A polgári házasság tekintettel a vegyes házasságra...*

²⁶ *A magyar zsidó reform-egyház története*, Egyenlőség, 1886. január 17.

²⁷ SZTERÉNYI ALBERT: *A zsidó reformmozgalomhoz. Kultúrtörténeti vázlat illetve futólagos visszapillantás 100 évre*, Budapest, é. n. [1885], 13. A brosúra saját kiadásban jelent meg, a szerző lakhelyül a VII. ker. Király u. 105. számú házat jelölte meg.

²⁸ Az ellenzés dacára Trefort 1885. december 19-én aláírta az engedélyt (VKM 49 255/1885). Lásd Egyenlőség 1886. január 17. Az Egyenlőség cikkírója úgy tudta, hogy „egyetemi hallgatókból csoportosul a hívők száma” (KOMOR Gyula: *Reformatio*, Egyenlőség 1886. június 6.). Lásd még KOMLÓS: *I. m.*, 124–125; KONRÁD: *I. m.*, 122.

²⁹ Ezt Venetianer Lajos, aki egyébként Sztérényi egyik utóda lett az újpesti rabbi hivatásban, közölte a Jewish Encyclopedia 1905-ös kiadásában: www.jewishencyclopedia.com/view.jsp?artid=1077&letter=S#ixzz1PyT3qMfy.

jelent meg a Pest környéki községben, amelynek egyik szerkesztője Szerényi József volt, s fivérei, Bertalan és Hugó is rendszeresen írtak a lapba.³⁰ Ebből az újságból is értesülünk a helyi rabbi és a hitközség közötti „súrlódásokról”, igaz, ez a hír még inkább a reményről szól, hogy a konfliktus elsimítható.³¹ A hetilap azonban hamarosan megszűnt, s mint láttuk, a hitközséggel való konfliktus nem oldódott meg. Ebben bizonyosan szerepet játszott, hogy közben, az eszlári per kiélezett légkörében nagy feltűnést keltett, amikor a legidősebb fiú, Bertalan sajtópolémiába, sőt pörbe keveredett az újpesti izraelita hitközség volt elnökével. Az előzmények után ez még nem tűnne különösnek, de Szerényi Bertalan írásai Verhovay Gyula lapjában, a Függetlenségben láttak napvilágot.³²

Alig pár nap múlva, 1883. december 6-án a Függetlenség Nyílt tér rovatában Szerényi Bertalannak nyílt levele jelent meg, amelyből arról értesülünk, hogy Bertalant apja kitagadta, s öccse, Hugó is elhatárolódott tőle. Érdeemes a levelet szó szerint közölni:

„Kedves atyám! jó anyám! Önök, mint hírlapban is jónak látták közzététni, megtiltották nekem, hogy házuk küszöbét többé átlépjem. Megvallom, szívből sajnálom, de elveimet, melyekben tántoríthatlan [!] vagyok, azért feladni nem fogom. A mit írtam eddig és a jövőben még írni fogok, azt teljes öntudattal tettem, fogom is tenni és tetteimért úgy önök, mint isten és emberek előtt a felelősséget magamra vállalom, a következők elviselni fogom. De a mennyiben önök a zsidóság részéről az én bűneimért – ha egyáltalán olyanok volnának – feleletre vonatnának, vagy újabb galádnál galádbb támadásoknak lennének kitéve és önökre is, mint reám, gyalázatosan förmednének és nemtelen bosszú után szomjuznának [!], úgy legyenek meggyőződve arról, hogy én mint önfeláldozó gyermekük, legszentebb kötelességemnek fogom ismerni, oldaluk mellett mindaddig harcolni, míg erőm a küzdelmet kibírja. És ha a zsidó önkény, brutalizmus, erőszak, szívtelenség és lelketlenség létérdeküket még inkább fenyegetné, mint az már egy év óta örökösen veszélyeztetve van, úgy megnyugtató reményem az, hogy meg fogja önöket védelmezni és oltalmazni a világos és pártatlan törvény, az a törvény, mely szülőköt nagykorú és független gyermekükért felelősségre nem vonja, az a törvény, mely kivételt nem tesz, hogy zsidók-e azok, kik ártatlan, becsületes, érdemes és tudományosan megőszült hivatalnokukat ok nélkül lehetetlenné és tönkre tenni akarják. Öcsém, dr. Szerényi Hugó tanárnak majd más úton fogok sértő szavaiért felelni. Gyermeki szeretet és üdvözléssel Szerényi Bertalan.”

A nyílt levél szinte felszakította a zsilipeket, s megindította Bertalan antiszemita publicisztikájának áradatát.³³ Közben az újpesti konfliktus még inkább elmérgesedett.

³⁰ Szerényi József már iskolásként az 1877-ben megalapított Újpesti Ifjúsági Önképzőkörben fontos művelődési missziót teljesített. 1878. március 31-én például a kör elnökeként felolvasta *A hazaszeretet körülírása* című művét (UGRÓ Gyula: *Újpest 1831–1930*, Magyar Városok Monográfiája, Budapest, 1932, 455). Tapintatos homály fedí, hogy Szerényi Józsefnek milyen végzettsége volt, de hogy egyetemre nem járt, az bizonyosnak tűnik, vö. *Újpest lexikon*, főszerk. Hirmann László, Újpest Önkormányzata – Kossuth, Újpest, 2002, 494.

³¹ *Örömhír*, Újpesti Közlöny 1883. január 7.

³² SZTERÉNYI Bertalan: *Az antiszemitizmus kérdéséhez*, Függetlenség 1883. december 4.

³³ SZTERÉNYI Bertalan: *A zsidók vagyonszerzési módja*, Függetlenség 1883. december 11; 1884. január 10.; 1884. január 20. Hogy Bertalan antiszemita retorikája mennyiben tér el a Függetlenség egyéb cikkeinek hangvételétől az külön elemzést érdemel.

1883. december 16-án éjjel Sztérényi Bertalant tetteg bántalmazták, s miután Sztérényi felismerte támadóját, feljelentést tett, nemcsak ellene, hanem vélelmezett felbujtóit, a hitközségi elöljárók ellen is.³⁴ Bertalan nem az a fajta ember volt, aki megállt félúton. 1884 nyarán Újpesten a családban elsőként felvette a római katolikus vallást, s tettét a Függetlenségben nem mulasztotta el eszmeileg is „megalapozni”.³⁵ A konfliktus további terjedéséhez járult hozzá, hogy 1884. augusztus végén Újpest néven hetilapot indított.³⁶ A lapból 1884 végéig 18 szám jelent meg, majd 1885 január–februárjában újabb nyolc, végül átmeneti szünet után május végén és júniusban még négy szám. Közben Sztérényi Bertalant a zsidó hitközségi elöljárók által indított becsületsértési perben bírságra, illetve fogházra ítélték, amit – pénze nem lévén – le kellett ülnie.³⁷ Közben a felelős szerkesztők folyton cserélődtek, s bár szabadulása után Sztérényi Bertalan visszavette és újraindította a lapot, nem tudta sokáig fenntartani, így az 1885 júniusában megbukott és megszűnt.

A történet egyszerű és világos, de a mi családtörténeti szempontunkból a figyelmes olvasó az újság utolsó oldalán publikált szerkesztői üzenetekben további adalékokra bukkan. Először csak az tűnik fel, hogy 1884 őszén a szerkesztő Sztérényi Leónak üzen, Brassóba: „Szombatiéknál töltött pár napi élményt jó lesz leírni és mi majd elbeszélés formába fogjuk azt önteni, hogy az név alatt közölhető legyen.”³⁸ A családfelelős ismeretében nyilván kisöccse, az 1869-ben már Újpesten született Leó tett látogatást legidősebb nővérééknél, s első szárnypróbálgatásra biztatja a szerkesztő báty. 1885 közepén, közvetlenül a szabadulás után más hangvételű üzenetek mennek Brassóba, névtelenül címezve: „A vád igaztalan, azt a jó Isten tudja. Nem írhattam én senkinek, annyira tartattam sakkba [!]. – Köszönöm. Adandó alkalommal ha időm lesz és még valami [...] akkor vizsgonozni fogom. Remélni szeretem, hogy boldogulni fogok, ami ha nem sikerül, mi természetesebb, kerekét kell majd oldanom. – Megfogyva van az erőm bár, de azért kielégítő az egészség. – Különböznél ahogyan kellemes időt szakíthatok írók levelet, addig is szívből üdvözlöt.”³⁹ S az utolsó számban a keserű búcsúszavak, ismét csak Brassóba: „Tudod már most mi a hála?! – ha nem tudod, úgy tudd meg, hogy az semmi más, mint a bukás. – De hát ilyen az újpesti nép. Ha lehetséges és nélkülözni tudsz, akkor úgyis tudod, hogy mire van szükségem. – Elvárom már mielőbb. Üdvözöllek.”⁴⁰

Miután nincs megnevezve, hogy kinek szólnak a Brassóba küldött üzenetek, csak találgathatunk. Leó öccsének már aligha. Talán sógorának, Szombatinak? Ezt sem támasztja alá sok érv, hiszen az öcsnek szóló novella-biztatásban legfeljebb közvetett utalás

³⁴ A támadó 3 napi elzárást kapott, de az állítólagos felbujtókat bizonyíték hiánya miatt felmentette a IV-X. kerületi járásbíróóság (lásd *Törvénytér*, Függetlenség 1884. március 9.). Támadóiról Sztérényi előszeretettel „gyilkosaként” cikkezett: Újpest 1885. február 1.; 1885. június 7.

³⁵ SZTERÉNYI Bertalan: *A kereszténység és a zsidó vallás*, Függetlenség 1884. augusztus 5.

³⁶ Befejezett tényként utal a szülői kitagadásra a hetilap 4. számában: *Nyilatkozat*, Újpest 1884. szeptember 21.

³⁷ A lap tudósítása szerint 1885. febr. 2-án kezdte meg büntetését, lásd PALOTAY Ákos: *Újpest mátyija*, Újpest 1885. február 22.

³⁸ *Szerkesztői üzenetek*, Újpest 1884. november 9.

³⁹ *Szerkesztői üzenetek*, Újpest 1885. május 31.

⁴⁰ *Szerkesztői üzenetek*, Újpest 1885. június 21.

A szülők
Az após 1883
– Stern Al
tanult. Feles
rabbi, majd
kongresszus
tiszttét is be
Az ifjú
a magyaros
sen neveze
nevét Szte

A Stern/
nyokkal l
sorolásb
Ő ugyan

Stern/Szt
– Selm
tag/Sze
vezető
Felső-
–
Singe
) fe

¹² Mo

¹³ ST

A

u

p

r

i

¹⁴

¹¹

vonatkozott rá. A legvalószínűbb megoldás az, hogy másik fivérének, Józsefnek üzent, aki 1885. január 1-jétől a Brassó című lap felelős szerkesztője volt.

Nem tudjuk pontosan, hogy a *harmadik fiú, József* mikor távozott Újpestről. Tény, hogy az ő lapja, az Ujpesti Közlöny valamikor 1883. január után szüntette be működését. Az ismert, hogy először 1884-ben Sepsiszentgyörgyön, a Nemere című lapnál újságíróskodott.⁴¹ Dr. Weisz Ignác ügyvéd, az izraelita hitközség elnöke hívására érkezett Brassóba, hogy egy hetente háromszor megjelenő magyar nyelvű újság, a Brassó felelős szerkesztője legyen. Jellemző „apróság”: a város régi német nyelvű sajtótermékében, a Kronstädter Zeitungban egyszerűen „Magyarisches Judenblatt”-nak nevezték az újonnan alapított rivális magyar újságot.⁴² Itt kezdett felfelé ívelni Szterényi József karrierje. Úgyesen beilleszkedett a helyi társas életbe.⁴³ 1887-ben először az EMKE brassói fiókegylete jegyzőjévé választották, ami gyakorlatilag azt jelentette, hogy egyben betöltötte a titkári funkciót is.⁴⁴ A fiókegylet elnöke Koós Ferenc királyi tanfelügyelő volt.⁴⁵ Együttműködésük minden területen igen szoros lehetett.⁴⁶ Mint ahogy a feszültségek kirobbanását is együtt kellett elszenvedniük: 1889. október 28-én a brassói EMKE-gyűlésen kitört botrány után mindketten lemondtak tisztségükről. A beszámoló után Moór Gyula evangélikus esperes indított támadást Szterényi ellen (az ürügy formai volt, de amennyire meg lehet ítélni, leginkább az hajtotta, hogy alelnök szeretett volna lenni). Aztán pedig egy, a magyar dalárdát kritizáló írás miatt az őt hajdan Brassóba hívó dr. Weisz is Szterényi ellen fordult. A felekezeti-etnikai konfliktusokkal terhelt közegben a román Gazeta de Transilvania karolta fel a Szterényi elleni vádakát, többek között kimondva azt is, amit a többiek nyíltan nem hangoztattak, hogy tudniillik Szterényi „zsidó volt”.⁴⁷ Ebben a közegben talán jobban érthető, hogy Szterényi bekeresztelkedőként miért inkább a református felekezetet választotta, miközben Lupini – nála mintegy másfél évtizeddel idősebb – evangélikus özvegyét feleségül kívánta venni.⁴⁸

⁴¹ BALATON: *Szterényi József pályafutása*, 2–3; BALATON: *Szterényi Józseferdélyi pályafutása*, 148.

⁴² *Nyilatkozat*, Brassó 1888. június 30.

⁴³ A város „magyar társadalmi életének” finom rajza KOÓS Ferenc: *Életem és emlékeim 1828–1890*, II., Brassó, 1890, 477–483.

⁴⁴ Brassó 1887. október 25., Melleklet. Még az év novemberében Kolozsvárott az EMKE igazgató választmányának jegyzője is lett: Brassó 1887. november 15.

⁴⁵ Koós Ferenc (1828–1905) korábban, 1855 és 1869 között a bukaresti szórványmagyarország református lelkesze volt, de Czelder Mártonnal való konfliktusa miatt távoznia kellett onnan. Lásd SZINNYEI: *I. m.*, IV., 1899, 947–953; GULYÁS Pál: *Magyar írók élete és munkái*, XVI., s. a. r. Viczián János, Argumentum–MTAK, Budapest, 1995, 994; ZOVÁNYI Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*, szerk. Ladányi Sándor, Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodája, Budapest, 1977, 335–336.

⁴⁶ Amikor a lap szerkesztője „erősen megrongált egészsége és különösen nagy fokú idegbaja némi enyhítésére” 10–12 napra a Fekete-tenger parti Konstanzába utazott, távollétében Koós helyettesítette, lásd Brassó 1888. szeptember 6. De együtt találjuk őket 1888 végén, amikor a brassói reformátusok közgyűlése templomépítési határozatot fogadott el: Brassó 1888. december 25.

⁴⁷ Idézi derekas védelmező írásában KOÓS Ferenc: *Alláspontom IV*, Brassó 1889. november 12.

⁴⁸ A Brassó egyébként szép búcsúztatót írt Lupini Károly halála alkalmából, tehát a szerkesztő nyilván korábbról ismerte a családot: „Egyenes tiszta jellem, becsületes férfiú, ki bár szerény állást foglalt el, megérdemelte a legnagyobb tiszteletet.” Brassó 1887. december 22.

Talán az is szerepet játszott a József ellen indított offenzívában, hogy közben, 1889 szeptemberében Baross Gábor iparfelügyelővé nevezte ki. De nem engedték meg neki, hogy családi okokra hivatkozva ebben az új minőségében Brassóban maradjon.⁴⁹ Az irodalomban visszatérő toposz: Baross intézte el számára azt is, hogy felmentést kapjon a kvalifikációs törvény hatálya alól.⁵⁰ Mindenesetre a hű fiú erdélyrészi királyi iparfelügyelőként, egy utolsó gesztussal, immár Budapesten 1890-ben egy 100 forintos EM-KE-alapítványt tett atyja, „néhai Szerényi Albert emlékére”. Ekkor egy szédületes ívű hivatalnoki-politikusi karrier indul be, egészen a miniszterségig, amelynek során csaknem mindent elért, ami ezen a pályán elérhető (kivéve a miniszterelnökséget, mert csak a designált kormányfőség vitte). Életútját a 20. század összes lexikona ismerteti. De ezt a nagyívű életpályát rendre kísérték a botrányok, korrupciós vádak is, például államtitkársága idején a dalmát vasutak ügyében felmerült visszaélés.⁵¹ A Monarchia bukása után is rájárt a rúd: az utolsóinak kinevezett bárót Károlyiek internálták, a tanácsköztársaság a Gyűjtőfogházban tartotta. S a világgazdasági válság idején is újabb kínos „ügyekben” kellett védekeznie.⁵²

A felsorolt konfliktusok végén már csak egyről kívánunk megemlékezni, amely Szerényi József Budapesten 1937. aug. 28-án tett végrendeletének lapjairól tárul elénk:⁵³ „köszönettel senkinek sem tartozom, kivéve *kis Mária húgomat*, a ki szeretetével árasztott el életem utolsó éveiben”. Mint a szövegből egyértelműen kiderül, nővére unokájáról, dr. Balázs Máriáról, férjezett Dr. Paál Andorné van szó. „Saját gyermekem – sajnos – nem lévén, törvényes kötelezettség az öröklés tekintetében a köteles rész erejéig csak elhalt feleségem első házasságából származó, kívánságára általam örökbe fogadott fiára, dr. báró brassói Szerényi Sándor nyugalmazott minisztériumi osztályfőnökre vonatkozólag áll fenn”. Ő azonban „az utóbbi évek folyamán oly magatartást tanúsított, amely teljesen elhidegített tőle és feljogosítta arra, hogy végrendeletemből kihagyjam, ennél fogva csak közvetve, fia, ifjabb dr. brassói báró Szerényi Sándor ministeri titkár, e réven unokám útján kívánok róla mégis gondoskodni, az alábbi feltételek mellett és korlátozásokkal...” A Vilma királynő út 35. szám alatti villa, valamint az 1930-ban vásárolt, Sárszentmihályon levő, 1140 kh földbirtok, kastéllyal tartozott a fő vagyontárgyak közé. Az unokán keresztüli örökléshez sajátos feltételt társított: „amennyiben [id. Szerényi Sándor] netalán újabb házasságot kötne, csak keresztény vallásban született nőt vehet el, ellenkező esetben kizárom ezen haszonélvezeti jogából...”

⁴⁹ BALATON: *Szerényi József pályafutása*, 16–17; BALATON: *Szerényi József erdélyi pályafutása*, 163.

⁵⁰ LENCYEL Géza: *Magyar újságmágnások*, Akadémiai, Budapest, 1963, 72–73. A toposzt átveszi BÓRA Ferenc: *Kötődések és kapcsolatok = Csalogányok völgye. Tanulmányok Lengyeltóti*, szerk. Tóth Sándor, Lengyeltóti, 2000, 530; BALATON: *Szerényi József pályafutása*, 17.

⁵¹ CIEGER András: *Politikai korrupció a Monarchia Magyarországon*, Napvilág, Budapest, 2011, 154, 182. A Habár-ügy kapcsán a mindenre képes, de kétségtelenül jól értesült revolverlap, a Pesti Futár még Szerényi Bertalant is előszedte, s kiderült, hogy a fivérek már vagy húsz éve nincsenek jóban, bár a feszültség csak most robbant ki köztük: *Szerényi bátyja*, Pesti Futár 1911. január 2.

⁵² Az Est 1933. március 2.; Népszava 1933. március 11.; Esti Kurir 1933. július 12.

⁵³ BFL VII. 12. e. 10 150/1941: Szerényi József báró kihirdetett végrendelete.

A szülők
Az após 188
– Stern A
tanult. Fele
rabbi, majd
kongresszu
tisztét is be
Az ifjú
a magyaros
sen neveze
nevét Szte

A Stern/S
nyokkal k
sorolásba
Ő uyanis

Stern/Szter
– Selma
tag/Szon
vezető (C
Felső-Tö
– Eu
Singer I
) felüg

¹² Magyar

¹³ STERN

A polgári
utóbbi
pen n
megje
vármeg
füzet”
lem,

¹⁴ Magyar
Buda

¹⁵ A cse
szerz
IV.,
labb

¹⁶ Bud
visel
lásd

¹⁷ Jeni

Konkréten nem derül ki, hogy mi áll a konfliktus háttérében. A végrendelet 1937-ben kelt, még nem léteztek zsidótörvények. Még azt a feltételezést sem zárhatjuk ki, hogy idős Sándornak netán zsidó származású szeretője lett volna. A „keresztény vallásban született” kitétel mindenestre igen szigorú stipulációnak tűnik a nem abban született József tollából.

Következtetések

Eredetileg két rabbinikus családból (Stern, Fassel) indultunk ki.

A Stern famíliában a névváltoztatás először 1868-ban az első, még csak leendő vő, majd 1881-ben magát a családfőt és öt gyermekét érintette.

Bekeresztelkedésre sokféleképpen került sor: úttörőnek ezen a téren Bertalan bizonnyult, 1884-ben a római katolikus hitre tért át. A magyarosított nevű vő és családja csak Sztérényi Albert halála után, 1889-ben keresztelkedtek meg (szintén római katolikussá lettek).

A testvérek, Hugó és Jenny esetében nem ismert a betérés időpontja, de ők is a római katolikus vallást választották. Hugó agglégény maradt, valószínűleg a II. kerületi királyi katolikus főgimnáziumba való kinevezése (1891) előtt tért át, Jenny pedig talán második házasságakor (amelynek dátumát nem ismerjük).

Felekezeti értelemben tulajdonképpen egyetlen vegyesházasság köttetett (ha egyáltalán a protestantizmuson belül a református Sztérényi József és az evangélikus Makoldy Ida frigyét annak kell tekinteni). Sztérényi József református hitre térésének híre csak 1895-ben jutott el Lengyeltóti rabbijához. A nej első házasságából származó evangélikus gyerek mindenestre az adoptálás után eredeti hiténél maradt, miközben mostohaapja magyar neve (és bárói címe) révén több lépésben (re)integrálódott a magyar társadalomba.

Az egész folyamat szinte érthetetlen a személyes/családi/felekezeti motívumok nélkül (gondoljunk az újpesti felekezeti belviszályra, a kitagadásig menő családi konfliktusra és a keresztény partnerekkel kötött házasságokra).

Kitapintható az állami impulzus is (a vő a határszélen vesztegállomás-vezető, a fiú Erdélyben lesz iparfelügyelő, a másik kecskeméti, aradi, székesfehérvári tapasztalatszerzés után kerül fővárosi állami főgimnáziumba tanárnak, a harmadik a Magyar Királyi Folyam- és Tengerhajózási Rt. balkáni ügynökségein bukkan fel). A „nemzetépítés” különlegesen erős szerepet játszott a folyamatban.

A végeredmény elég egyértelműnek mutatkozik: keresztény családok jönnek létre (Sztérényi, Szombathi, Balázs), különféle utakon beolvadva egy sokszínű és differenciált társadalomba.

Ugye senki nem gondolja komolyan, hogy képzelt lenne az asszimilációjuk?⁵⁴

⁵⁴ Kíváncsi lennék, hogy Nagy Péter Tibor adatbázisában, amely igyekszik lehetőséget teremteni az izraeliták és a zsidó származásúak amalgámzására, vajon a Sztérényi család mennyiben tesz eleget a „rejudizálási kísérlet” paramétereinek.